

MIHAI RETEGAN, absolvent al Facultății de Istorie (1974), specialist în istorie contemporană având ca domenii predilecte: politica externă a României (1920-1970), cel de-al doilea război mondial, crizele sistemului comunist. Și-a susținut teza de doctorat (1993) cu tema *Alianțe militare românești în perioada interbelică*. Conferențiar universitar la Facultatea de Istorie a Universității din București. A primit Premiul Academiei Române (1985).

Autor și coautor al mai multor sinteze, monografii, volume de documente și culegeri de studii: *23 August 1944. Documente* (1984-1985); *Istoria militară a poporului român*, vol. 6 (1969); *România în anii celui de-al doilea război mondial* (1989); *Transilvania în evoluția relațiilor române-ungare. O nouă abordare* (1993); *Ostași vă ordon: Treceți Prutul* (1993); *Făurirea României Mari* (1993); *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie* (1995); *Armata română în al doilea război mondial*, vol. 1 (1996); *1956. Explozia. Percepții românești, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria* (1996); *În balanța forțelor* (1997).

Colaborator al unor reviste de specialitate, editor senior și responsabil al rubricii „Istorie contemporană” al revistei „Privirea”.

A participat la sesiuni științifice internaționale (Thessaloniki, Moscova, Potsdam, Budapesta, Londra, Praga) și a efectuat cercetări în arhive din Statele Unite ale Americii, Elveția, Ungaria, Cehia, Marea Britanie.

MIHAI RETEGAN

1968**DIN PRIMĂVARĂ
PÂNĂ ÎN TOAMNĂ**Schiță de politică externă
românească

Editura RAO București
Grupul Editorial RAO
C.P. 2-124 București, ROMÂNIA

MIHAI RETEGAN
1968 – Din primăvară până în toamnă

Coperta colecției și ilustrația
DONE STAN

Ediția I

© Editura RAO București 1998

Tiparul executat de
ALFÖLDI NYOMDA AG
Debrecen, Ungaria

Septembrie 1998

ISBN 973-98760-0-5

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE / 7

Capitolul I: PRELIMINARII / 17

De la 1955 la 1962 / 17

De la criza Caraibelor la Declarația din
aprilie 1964 / 35

Capitolul II: 1968: PRIMELE LUNI / 54

Consfătuirea de la Budapesta / 57

De la Sofia la Dresda / 79

Capitolul III: SE ADUNĂ NORII (APRILIE-IULIE) / 102

Aprilie în București / 102

Tratatul cu Cehoslovacia / 109

CAER revine în prim-plan / 114

Despre România, Cehoslovacia și ceilalți / 120

Obiectivul: Cehoslovacia / 142

Capitolul IV: AUGUST / 162

Pe malul Vistulei / 163

La masa tratativelor / 179

Un balon cu oxigen / 185

Operația „Dunărea” și reacția României / 198

ÎN LOC DE CONCLUZII / 228

Necesare dezvoltări / 231

1. Înregistrare din tratativele delegațiilor PCC și RSR din ziua de 15 august 1968 /235

2. Stenograma Consfăturii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Ungară, Republica Democrată Germană, Republica Populară Polonă și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, 18 august 1968, Moscova /250

3. Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august 1968 /277

4. Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din ziua de 25 august 1968, orele 11,30 /295

CUVÂNT ÎNAINTE

Într-un excelent studiu publicat nu cu mulți ani în urmă, Mark Kramer, unul dintre cei mai reprezentativi membri ai aripii tinere a școlii americane de kremlinologie, referindu-se la efectele punerii în circulație a numeroase noi surse documentare (provenite mai ales din arhivele fostei Uniuni Sovietice) asupra analizelor efectuate în anii '70 și '80, aprecia că ele nu pot schimba în mod esențial substanța demersurilor științifice elaborate până acum, dar sunt subiecte care necesită continuarea cercetării¹. Între acestea, „distanțarea sovieto-română“.

Investigarea unor surse documentare aflate în arhive din Est și din Vest recent declassificate îi permite lui Kramer să susțină că nu atât hotărârea românilor de a rezista unei agresiuni a determinat Moscova să se abțină de la a invada România în august 1968, cât mai ales faptul că cele două părți au înțeles pericolul unei confruntări și „au acționat cu îndemânare pentru a detensiona criza“². Bucureștii au căutat să evite orice acțiuni „provocatoare“ care ar fi dat Moscovei prilej de a interveni, iar Kremlin-ul s-a abținut a exercita presiuni militare directe sau a întreprinde orice alte măsuri care ar fi putut fi interpretate ca o iminentă ofensivă. De fapt, conchide cercetătorul american, atî-

¹ Mark Kramer, *The Prague Spring and the Soviet Invasion of Czechoslovakia: New Interpretations*, in „Cold War International History Project Bulletin“, Fall 1993, pp. 2-13, 54-55.

² *Ibidem*, p. 12.

Capitolul I

PRELIMINARII

România făcea parte din ceea ce generic era denumit „Europa de Est“, noțiune ce desemna mai mult o realitate politică decât una geografică. Era o zonă asupra căreia se extindea hegemonia URSS, lucru recunoscut de toată lumea, inclusiv de către SUA.

De la 1955 la 1962

Una dintre trăsăturile blocului comunist era aceea că statele membre nu angajaseră o politică externă în adevăratul înțeles al cuvântului. Desigur, ele aveau relații diplomatice, semneau tratate internaționale, dar o politică externă *proprie* nu desfășurau (se înțelege că nu mă refer la URSS). Demersurile lor erau efectuate pentru atingerea obiectivelor altcuiva. Una dintre cauzele acestei situații rezidă în faptul că unele țări nu au fost, până la un moment dat, membre ale ONU, apoi, să nu uităm, trei dintre statele intrate sub „umbrele“ Moscovei fuseseră inamicii URSS în război și mai exista, chiar dacă nu exprimată explicit, o anumită rețineră față de acestea. Până când a dăinuit situația? Este evident că o acțiune ca aceea derulată de România în cursul anului 1968 (reiterăm opinia noastră că există continuitate între, de pildă, februarie când Niculescu-Mizil a părăsit intempestiv Budapesta, și august) nu putea să apară dintr-o dată. Problema care se pune este când putem vorbi de o politică externă reală.

Consider că se poate notifica că reluarea unei activități diplomatice, chiar dacă nu la dimensiunile interbelice, avea să se petreacă doar după retragerea trupelor sovietice. Dar semnale către Moscova, în sensul unei intenții de manifestare externă mai liberă, se trimit la foarte scurt timp după moartea lui Stalin. Documentele de arhivă pun în evidență că reacțiile conducerii comuniste române față de decesul „tătuclui popoarelor” nu au fost doar cele circumscrise registrului „a face pe plac Moscovei” și a-i dovedi atașamentul la cauza socialismului. Chiar la două zile după dispariția dictatorului, Biroul Politic de la București s-a întrunit pentru a discuta trecerea unor sovromuri în patrimoniul statului român: „Inginerii sovietici care sunt în conducerea acestor întreprinderi /trebuie/ să predea delegaților statului nostru funcțiile pe care le-au îndeplinit până acum”¹, declara Gheorghiu-Dej în ședința din 7 martie 1953.

În condițiile inaugurării „noului curs” în politica sovietică, desființarea acelor instrumente de comunizare și jaf părea să dea o oarecare libertate de acțiune liderilor de la București, mai ales că exista în intenția noii conduceri de la Kremlin dorința de a relaxa controlul, fără ca să-i scadă eficacitatea însă. În această idee s-a constituit organizația politico-militară a blocului comunist Pactul de la Varșovia. Simptomatic este că lumea a luat la cunoștință de ea cu o zi înainte de semnarea Tratatului cu Austria (14 mai 1955). Hrușcirov era un negociator – oferea cu o mână (retragerea din Austria), dar lua cu cealaltă (organizația militară a statelor comuniste)². Oricum, adoptarea „noului curs”

fusese determinată de mai mulți factori, între care pot fi identificați: credința că politica greșită a lui Stalin a întârit Occidentul și că detenta sovietică o va atrage pe cea a occidentalilor, necesitatea reducerii riscului unui război general datorită realizării pericolului nuclear, prețurile ridicate ale armamentului modern. Lansarea noii lozinci – *vzaimoponimanie/mutual trust/incredere reciprocă* – nu a însemnat și abandonarea obiectivelor strategice.

Pentru echipa de la București lucrurile se complică prin „sugestia” Moscovei privind descentralizarea puterii, dar mai ales prin înlocuirea de către Hrușcirov a vechilor lideri comuniști care puteau fi asociați exceselor din timpul lui Stalin. „La vremuri noi, oameni noi”, părea a fi sloganul *team*-ului Malenkov–Hrușcirov, vrând să asigure sistemului o imagine nouă. În acest context, Dej dorește să-și protejeze poziția și-i pare că îmbrățișarea unei atitudini naționale este răspunsul la provocarea ce venea de la Kremlin³.

Primele demersuri au vizat determinarea conducerii sovietice de a-și retrage trupele din România. Ele au fost efectuate în vara anului 1955. Sunt, în general, cunoscute cum au decurs ele și reacția lui Hrușcirov⁴. Dată fiind brutalitatea răspunsului, românii se retranșează, așteptând un moment mai prielnic. În legătură cu această tentativă sunt de relevat trei elemente. Cel dintâi se referă la omul pus să ridice în fața sovieticilor delicata problemă. El este Emil Bodnăraș, membru în Biroul Politic, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Forțelor

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 20/1953, f. 2 (în continuare ANIC).

² Până în 1960, Organizația Tratatului de la Varșovia a avut o prezență mai mult simbolică, întâlnirile (la toate nivelurile) fiind reduse ca număr, nedefășurându-se nici o manevră militară comună. Dar în 1961 responsabili politici și militari s-au întâlnit de trei ori și tot de trei ori au avut loc aplicații la care au luat parte trupe și comandamente ale unor state membre ale Tratatului. Acest lucru este asociat cu o nouă criză a Berlin-ului declanșată în august de decizia autorităților din RDG de a spori măsurile de securitate la frontiera cu RFG.

³ Curios este că Dej începe acest program prin asasinarea celui ce poate fi socotit „tatal” comunismului național în România – Lucrețiu Pătrășcanu. „Ghiță” dorea, probabil, să se asigure că totul începea cu el, inclusiv comunismul național (aceeași dominantă, câțiva ani mai târziu, la Ceaușescu), dar voia și să-l elimine pe cel care era un concurent serios la poziția de lider, lipsindu-l pe Hrușcirov de un înlocuitor de valoare (după ce anterior, încă din timpul lui Stalin, îi eliminase pe principalii membri ai echipei comuniste, care venise de la Moscova).

⁴ *România. Retragerea trupelor sovietice, 1958* (coord. Ioan Scurtu), București, 1996, doc. nr. 39-42 (în continuare *România, 1958*). În afara bine-cunoscutelor *Memorii* ale lui Hrușcirov, în volum sunt redată declarațiile din anii 1994-95 ale lui Ion Gheorghe Maurer și Gheorghe Apostol.

Armate, bun cunoscător, după cum arată și Apostol și Maurer, al limbii ruse. Dar mai avea o „calitate”: fusese membru al serviciilor speciale militare sovietice, lucru pe care, putem presupune, Dej îl cunoștea (de unde și delegarea lui de a prezenta lui Hrușciov punctul de vedere al PMR). În același timp, după unele date, Bodnăraș era și agent de influență al Serviciului Special chinez⁵, către a cărui patrie conducerea română se va întoarce spre sfârșitul deceniului șase.

Al doilea element privește momentul în care au fost efectuate primele tentative. El a fost bine ales: la scurt timp după punerea bazelor Pactului de la Varșovia, Bucureștii putând invoca existența lui pentru a se acoperi surplusul de forță în cazul de necesitate (surplus asigurat până atunci de diviziile mecanizate dislocate în România), și la foarte scurt timp după conferința șefilor de guverne din SUA, URSS, Franța și Marea Britanie. Favorabilă a fost și reluarea relațiilor dintre Iugoslavia și URSS, întrucât frontiera de sud-vest a României nu mai era discutabilă din punct de vedere al securității. Un alt factor bine folosit de echipa Dej: poziția geostrategică a României care, în configurația militară a blocului, nu avea nici o graniță comună cu vreun stat aparținând taberei occidentale, fiind, deci, lipsită de valențe defensive/ofensive⁶.

Cel de-al treilea privește deplinul suport popular pe care l-a primit Gheorghiu-Dej în politica sa de distanțare de Moscova, el având să fie susținut, mai târziu, chiar de supraviețuitorii închisorilor politice românești (cazul Ghiță Pop, membru marcant al PNȚ, este numai unul dintre acestea).

Mânia lui Hrușciov (după propria mărturisire se afla încă „sub influența politicii staliniste”⁷), care părăsește brusc țara,

⁵ Roger Faligot, Remi Kauffer, *Serviciul secret chinez*, București, 1993, p. 103.

⁶ Cu totul alta este situația actuală, când România se află într-o zonă gri de securitate.

⁷ N. S. Khrushchev, *Remembers. The Last Testament*, (ed. Strobe Talbott), 1974, p. 227.

determină pe liderii români să amâne discuția. Momentul prielnic reluării nu întârzie, dar, curios, el a fost provocat de sovietici. Supărat în continuare pe Hrușciov, Dej nu participă la manifestările de la 7 noiembrie, numindu-l ca șef al delegației pe același Bodnăraș. Acesta revine intempestiv la București, anunțând că Hrușciov și Bulganin s-au declarat de acord cu punctul de vedere românesc, dar „nu ca urmare a faptului că ați ridicat voi problema, ci pentru faptul că noi am ajuns la concluzia că este necesar să ne retragem”⁸.

Venirea iernii a amânat discuțiile pe această temă. Alte două ierni aveau să mai treacă până când Moscova își va fi retras trupele.

Derularea evenimentelor din statele comuniste era atent monitorizată de diferite servicii de informații occidentale, dintre care, firesc, cele americane ocupau locul central. Datele culese de diferite agenții erau apoi prelucrate de Comunitatea Informativă și distribuite diverselor niveluri de conducere sub numele „National Intelligence Estimate”, care le foloseau la fundamentarea deciziei politico-militare. O asemenea NIE din 10 ianuarie 1956, intitulată „Evoluții probabile ale sateliților europeni până în 1960”, socotea posibil că trupele sovietice din România vor fi retrase până spre sfârșitul deceniului. Actul era determinat de faptul că „prezența lor nu mai este considerată necesară pentru menținerea controlului sovietic”, iar „mișcarea” putea fi folosită în „campania diplomatică și propagandistică a liderilor de la Kremlin împotriva NATO”⁹.

Impulsionat, Dej își permite să fie mai ofensiv. Între 23 și 28 decembrie 1955 s-au desfășurat lucrările celui de-al II-lea Congres al PMR. În acel cadru, Dej a ținut un raport ce va deveni model pentru următoarele șapte congrese (cifre, aprecieri și locul unora dintre capitole schimbându-se, evident). Uzitându-l copios

⁸ Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, 1995, p. 264.

⁹ National Archives and Record Administration, Washington DC, RG 263, CIA/NIE, Box 3, Folder 86, p.14 (în continuare NARA).

pe Lenin, liderul român a lansat o afirmație care în urmă cu doar doi ani era o erezie ce-i putea aduce sentința capitală. „Istoria făuririi puterii populare – spunea Dej – confirmă geniala idee leninistă că unitatea în ceea ce este principal, esențial, nu este încălcată, ci asigurată prin varietatea în amănunte, în particularități. «Toate națiunile vor ajunge la socialism – ne învață V. I. Lenin –, aceasta e inevitabil, dar toate vor ajunge nu chiar în același fel: fiecare va aduce un specific într-o formă sau alta a democrației, într-o varietate sau alta a dictaturii proletarietului, într-un ritm sau altul al transformărilor socialiste ale diferitelor laturi ale vieții sociale». Partidul nostru – continua Gheorghiu-Dej – și-a dovedit capacitatea de a aplica în mod creator teoria leninistă a revoluției la condițiile istorice concrete ale României, de a stabili în fiecare etapă a luptei sarcinile strategice și tactice, metodele și mijloacele care să ducă clasa muncitoare și pe aliații ei la victorie”¹⁰. Avea să fie acest congres, în întregul său, o întrecere de genul cine (se) dezgheață mai mult și mai repede¹¹. Doar că următoarea mișcare a Moscovei avea să-l ia pe nepregătite, prin amploare, prin consecințe pe Dej: Congresul al XX-lea al PCUS. Mai mult chiar, destalinizarea lansată de Hrușciiov avea să-l sperie pe liderul de la București. Proclamând că în România destalinizarea a început chiar din timpul lui Stalin (!), că în România nu sunt victime ale stalinismului care trebuie reabilitate, Dej nu făcea decât să refuze să acomodeze sistemul la „noul curs”. De ce? Pentru că a doua abordare a destalinizării, în viziunea lui Hrușciiov, era abandonarea liderilor compromiși. Compromiși erau toți cei care se aflau în funcție și în timpul lui Stalin. Lucrările ședinței Biroului Politic al CC al PMR desfășurate în zilele de 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956 sunt ilustrative: abuzurile, încălcarea legalității, cultul personalității, toate se datorează „grupului deviaționist”, dar în nici un caz „lucrurile

¹⁰ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări. Decembrie 1955-iulie 1959*, București, 1959, p. 25.

¹¹ Joseph Rothschild, *Întoarcerea la diversitate. Istoria politică a Europei Centrale și de Est după al doilea război mondial* (București), 1997, p. 233.

de la noi nu pot fi comparate cu cele petrecute în Uniunea Sovietică, Bulgaria, Ungaria, Polonia”¹².

Dej era prea versat în activitatea de partid pentru a arunca total vina pe umerii altora. Și el se făcea vinovat de acceptarea cultului personalității, dar cedase lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevski. Prin aceasta el îl „pusese la colț” pe Constantinescu, văzut de Hrușciiov drept reformatorul potrivit să-i ia locul lui Dej în fruntea partidului¹³, se debarasase de Chișinevski, unul dintre cei mai puternici agenți de influență ai Moscovei și întarise pozițiile grupului său de susținători, lucru absolut necesar dacă dorea să se decorseteze de puterea sovietică. Și Dej dorea acest lucru, din mai multe motive, dintre care nu în ultimul rând cel personal: conservarea puterii. Așa s-a făcut că la baza național comunismului a stat și un sentiment uman: frica.

Nu vom ști niciodată cum ar fi evoluat relațiile bilaterale româno-sovietice în absența evenimentelor ce s-au derulat în Polonia și Ungaria în a doua jumătate a anului 1956. Brutalitatea represiunii și lipsa oricărui sprijin militar occidental vor fi descurajat alte rebeliuni împotriva Moscovei, dar nu vor preveni creșterea sentimentelor antisovietice. Asupra „sateliților”, mișcările din cele două state au determinat, pe de o parte, creșterea liniei dure, staliniste, iar, pe de altă parte, continuarea reformelor. Considerabile au fost consecințele asupra URSS. Dincolo de diferențele din conducere, reformă/antireformă, a prevalat un interes comun: conservarea zonei de influență sovietică. Pentru aceasta existau trei alternative de acțiune:

a) o politică hotărâtă de represiune, încercând, totuși, evitarea extremismelor stalinismului;

b) o sistematică și deliberată redefinire a relațiilor sovieto-satelite printr-un control mai lejer și concesi făcute sentimentului național;

¹² ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 32/1956, ff. 98-99.

¹³ Un an mai târziu, pozițiile lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevski aveau să fie și mai reduse.

c) o îmbinare între cele de mai sus.

La Washington se aprecia că *leadership*-ul sovietic va pedala pe varianta c), dar „pe termen lung orice cale va fi aleasă de URSS în relațiile cu sateliții, este improbabil că ea va fi capabilă să creeze regimuri care să fie în același timp stabile, productive și supuse unui strâns control sovietic”¹⁴.

Pentru conducerea comunistă de la București revoluția din Ungaria, mai ales, a reprezentat un *challenge* de o gravitate deosebită: „dezertarea” Ungariei din bloc era un fapt care nu era privit cu ochi buni de nimeni din cadrul sistemului comunist, nici de Gomulka¹⁵, ceea ce era oricum de așteptat, dar nici de Tito, ceea ce era surprinzător; în timpul revoluției se relansaseră mai multe lozinci cu obiective revizioniste la adresa Ardealului, dintre care cea privind automonia era cea mai moderată; în sfârșit, pentru a se dezvolta, programul conceput de Dej avea nevoie de liniște. Iar de aici și până la implicarea cunoscută în sprijinirea intervenției sovietice nu a fost decât un pas¹⁶. Nimic nu poate scuza, însă, felul în care a fost gestionat cazul Nagy.

Oricum, în cursul anului 1956, potrivit documentelor aflate astăzi la dispoziție, nu s-a mers înainte în rezolvarea problemei atât de arzătoare pentru români: retragerea sovieticilor din țară. Este adevărat că declarația guvernului sovietic cu privire la relațiile dintre URSS și celelalte țări socialiste din 30 octombrie menționa chestiunea prezenței trupelor sovietice într-o serie de state (Ungaria și România), faptul că aceasta nu era rezultatul vreunui acord bilateral sau internațional. Dar în declarație se introduce o nuanță care mută lucrurile într-un palier superior: „Principiul declarat de Uniunea Sovietică este că staționarea trupelor unui stat pe teritoriul altui stat se înfăptuiește în baza înțelegerii între statele participante la tratat /de la Varșovia /”.

¹⁴ NARA, RG 263, CIA/NIE, Box 3, Folder 93, p. 6.

¹⁵ El care începuse ca un reformator sfârșise a fi primul care a aprobat planul sovietic al intervenției armate.

¹⁶ A se vedea pe larg Corneliu M. Lungu, Mihai Retegan, 1956: *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice despre evenimentele din Polonia și Ungaria*, București, 1996.

Prin această prismă, Moscova își declara „disponibilitatea” de a discuta cu guvernul ungar și celelalte guverne „participante la Tratatul de la Varșovia în problema menținerii trupelor sovietice de pe teritoriul Ungariei”. Nici un cuvânt despre retragerea trupelor din România.

Ba mai mult, la sfârșitul lui noiembrie, în cursul discuțiilor pe care o delegație română, condusă de Chivu Stoica, le-a purtat la Moscova, a fost exprimată necesitatea staționării în continuare a trupelor sovietice în România (dar „vremelnică” se subliniază în câteva rânduri!), atât timp „cât se activează forțele revanșarde”¹⁷. Iar menținerea sau retragerea lor, numai după „consultări” în cadrul Tratatului.

Și totuși, ceva au obținut românii cu acea ocazie: promisiunea părții sovietice de revedere a tratatelor economice bilaterale care afectau negativ economia românească: „Am ridicat încă o problemă, spunea Chivu Stoica în ședința Biroului Politic din 5 decembrie. Am spus că avem o cerere foarte mare, ridicăm o problemă și dacă este greșită vă rugăm să ne spuneți că greșim. Poate că în convențiile încheiate până acuma între țara noastră și Uniunea Sovietică, în aplicarea lor, poate s-au făcut unele greșeli și vă rugăm, dacă sunteți de acord, să se revadă. Dacă noi greșim în felul cum vedem lucrurile și cum le propunem, vă rugăm să ne spuneți”¹⁸. Atâtea întorsături de frază și precauții și-au atins scopul, Stoica putând comunica Biroului Politic punctul de vedere al lui Hrușciov: „noi nu avem nevoie ca statul nostru să se dezvolte pe spatele unui alt stat, pe spatele unei alte economii și dacă e vreo greșală să corectăm”¹⁹.

Una dintre cauzele zdrobirii revoluției ungare a fost neimplicarea Occidentului²⁰, legat de mâini datorită crizei Suez-ului ce se declanșase la sfârșitul lunii octombrie. Dacă aducem în

¹⁷ „Scânteia”, nr. 3 769 din 4 decembrie 1956.

¹⁸ ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1956, f. 10.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Evident, planificatorii politicii americane aveau în vedere ceea ce am spus la începutul acestui capitol: Ungaria era un stat aflat în interiorul zonei în care se exercita hegemonia URSS.